

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ЯК ЮРИДИЧНА ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

О. БАЗОВ

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри конституційного
і адміністративного права
Навчально-наукового юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

В умовах активного розвитку інтеграційних процесів, які обумовлені процесами глобалізації суспільного та економічного життя, важливу роль у підтримці сучасного міжнародного правопорядку відіграють інститути міжнародного правосуддя, зокрема міжнародного кримінального правосуддя, за допомогою яких держави мають можливість цивілізовано вирішувати існуючі протиріччя і спори та ефективно вести боротьбу з міжнародними злочинами, які викликають стурбованість усього цивілізованого світу. У статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) зазначається, що всі члени ООН вирішують міжнародні спори мирними засобами, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість [1].

Теоретичним підґрунтям міжнародного кримінального правосуддя є доктрина міжнародного правопорядку на основі верховенства права. Зазначена доктрина виступає у ролі вчення про верховенство міжнародного права, покликаною захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу, найбільш важливими серед яких є права людини і громадянина, зокрема

і права на судовий захист. Зазначені в міжнародних договорах, а саме в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, міжнародні злочини розглядаються як порушення *jus cogens* норм, що породжують зобов'язання *erga omnes*, які повинні виконуватися усіма беззаперечно [2, 63–74]. Теоретичним обґрунтуванням запровадження інститутів міжнародного кримінального правосуддя є ліберальна концепція егалітарного космополітизму (*egalitarian cosmopolitanism*), яка ґрунтується на ідеї дистрибутивної справедливості (*distributive justice*), у міжнародних відносинах розуміється як ідея міжнародної дистрибутивної справедливості (*international distributive justice*). Відповідно до цієї концепції в основі міжнародного правопорядку (правового порядку всесвітнього громадянства) – універсальний принцип прав людини, який повинен бути гарантований кожному індивіду незалежно від країни його походження [3, 123–157].

Ефективна боротьба з міжнародною злочинністю обумовлює активізацію співробітництва держав у сфері міжнародного кримінального права, хоча донедавна відбувалися дискусії щодо

самого його існування [4, 12]. Вважається, що одним із перших термін «*international criminal law*» застосував німецький учений К. Л. фон Бар [5]. У ХІХ ст. на необхідність запровадження міжнародного кримінального права звертав увагу М. Коркунов, який зазначав, що норми міжнародного кримінального права повинні захищати принципи міжнародного співробітництва [6]. Одним із перших обґрунтував засадничу роль міжнародного кримінального права у вирішенні проблем міжнародного судового захисту прав особи та інтересів держав видатний учений-міжнародник Ф. Мартенс, на думку якого, «міжнародне кримінальне право включає в себе сукупність юридичних норм, які визначають умови міжнародної судової допомоги держав одна одній у разі здійснення ними власної каральної діяльності в галузі міжнародного спілкування» [7, 379].

У юридичній літературі існують різні погляди щодо ролі і місця міжнародного кримінального права в системі міжнародного права, що має важливе значення у вирішенні питань становлення і подальшого розвитку міжнародного кримінального правосуддя. Тривалий час переважали правові позиції, що міжнародного кримінального права як галузі міжнародного права не існує [8, 247]. Згодом у доктрині міжнародне кримінальне право стало переважно розглядатись як галузь міжнародного публічного права. Дослідники у сфері міжнародного права дійшли висновку, що міжнародне кримінальне право є галуззю міжнародного публічного права, принципи і норми якого регулюють співробітництво держав і міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю [9, 9]; є комплексною самостійною галуззю міжнародного публічного права [10, 88]. Проте існують погляди, що міжнародне кримінальне право має комплексний характер [11, 1]; є комплексною галуззю, яка включає в себе матеріальні і процесуальні норми,

які можуть бути віднесені як до міжнародного публічного чи міжнародного приватного права, так і до національного кримінального права [12, 63]; є правовою категорією, яка включає в себе кримінально-правові аспекти міжнародного права (зокрема захист жертв збройних конфліктів, що є предметом міжнародного гуманітарного права), а також міжнародно-правові аспекти національного кримінального права [13, 3–4]. Г. Верле вважає, що міжнародне кримінальне право охоплює усі норми, які встановлюють, виключають або іншим чином регулюють відповідальність за вчинення злочинів, передбачених міжнародним правом [14, 38]. М. Буроменський визначає міжнародне кримінальне право як сукупність міжнародно-правових норм, що встановлюють на певному етапі розвитку злочинність і караність найсерйозніших посягань щодо миру та міжнародної безпеки [15, 359]. На відповідний взаємозв'язок міжнародного кримінального права з міжнародним правосуддям звертає увагу відомий учений у галузі міжнародного права А. Кассезе, який під міжнародним кримінальним правом розуміє «корпус міжнародно-правових норм, що розроблені як з метою заборони міжнародних злочинів, так і з метою покладення на держави зобов'язань щодо судового переслідування і покарання осіб за вчинення принаймні окремих із цих злочинів. Цей корпус регулює також і процедуру міжнародних судових слухань, які проводяться з метою переслідування осіб, звинувачених у цих злочинах» [16, 15]. М. Костенко також зазначає, що міжнародне кримінальне право являє собою «систему загально визнаних міжнародно-правових принципів і норм, які регулюють співробітництво між суб'єктами міжнародного права щодо попередження і притягнення винних осіб за вчинення міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру, а також надання судової допомоги, проведення

розслідування, переслідування і судового розгляду, застосуванню і виконанню міри покарання, оскарженню і перегляду судових рішень, наданню правової допомоги у кримінальних справах» [10, 88].

Комплексний підхід до визначення поняття міжнародного кримінального права відповідає меті та завданням міжнародного кримінального правосуддя, оскільки останнє охоплює такі аспекти, як: а) матеріально-правовий; б) процесуально-правовий; в) інституціональний. Зазначені аспекти були визначені, зокрема, у рішеннях XII Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінальному правосуддю, який відбувся 12–19 квітня 2010 р. у місті Сальвадор, Бразилія. На комплексний характер визначення сучасного міжнародного кримінального права вказують і міжнародно-правові акти щодо утворення та діяльності міжнародних судів *ad hoc*. Норми матеріально-правового, процесуально-правового й інституціонального характеру були систематизовані, як відомо, у статутах Нюрнберзького і Токійського міжнародних військових трибуналів, статутах міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії і Руанди. Матеріально-правові норми міжнародного кримінального права (*ratione materiae*) визначають умови встановлення винуватості та відповідальності відповідної особи (осіб), а також включають у себе певні категорії міжнародних злочинів. Так, зокрема, відповідно до положень ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду юрисдикція Суду обмежується найбільш серйозними злочинами, які викликають стурбованість усього людства, зокрема: а) злочинами геноциду; б) злочинами проти людяності; в) воєнними злочинами; г) злочинами агресії [17]. Компетенція *ratione materiae* Міжнародного Трибуналу щодо колишньої Югославії включає в себе воєнні злочини і злочини проти людяності, зокрема й геноцид

(статті 2–5 Статуту Трибуналу). Компетенція *ratione materiae* Міжнародного Трибуналу щодо Руанди була поширена на «порушення статті 3, загальної для Женевських конвенцій 1949 року про захист жертв війни, та Додаткового протоколу II 1977 року» (ст. 4 Статуту Трибуналу). Тим самим Рада Безпеки ООН відобразила той факт, що в Руанді злочини вчинялися виключно у межах внутрішнього збройного конфлікту. Процесуально-правові норми міжнародного кримінального права передбачають відповідні міжнародні механізми щодо розслідування випадків вчинення міжнародних злочинів, ухвалення судових рішень міжнародними судовими органами та їх виконання, співробітництва держав у цій сфері, тобто «правила, яких повинні дотримуватися у разі визначення того, чи є винною особа у вчиненні злочину відповідно до міжнародного права» [18, 378–380]. Інституціональний аспект поняття міжнародного кримінального права характеризується тим, що органи міжнародного кримінального правосуддя доповнюють національні органи правосуддя відповідно до принципу компліментарності. При цьому моделі органів міжнародного кримінального правосуддя можуть бути різними.

Водночас широке визначення поняття міжнародного кримінального права, яке включає в себе матеріально-правові, процесуально-правові та інституціональні аспекти, не сприяє, на наше переконання, чіткому визначенню власних предмета і методу правового регулювання міжнародного кримінального права. Цілком слушно, на нашу думку, зазначає Е. Усенко, що «кожній матеріальній галузі національного права відповідає процесуальне право, в принципі обособлене, а в науці міжнародного права чомусь вважається можливим змішувати все воедино <...>. Змішування у міжнародному праві матеріальних і процесуальних норм породжує великі труднощі» [19, 25].

Подальший розвиток міжнародного кримінального правосуддя вказує на необхідність формального розподілу норм матеріального міжнародного кримінального права (міжнародного кримінального права у вузькому значенні), норм процесуального міжнародного кримінального права і норм, які регулюють питання системи міжнародного кримінального правосуддя. Існуючі тенденції щодо розмежування матеріально-правових і процесуально-правових норм відображені у Проекті Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства 1991 р., а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р. В останньому, який набув чинності 1 липня 2002 р., вперше чітко здійснено розмежування норм матеріального міжнародного кримінального (див., наприклад, ч. 2 «Юрисдикція, прийнятність і право, що застосовується» та ч. 3 «Загальні принципи кримінального права» цього Статуту) і норм процесуального міжнародного кримінального права (див., наприклад, ч. 6 «Судовий розгляд» та ч. 8 «Оскарження і перегляд» цього Статуту) [17].

Зазначене є свідченням того, що сучасне міжнародне кримінальне право набуває якості самостійної галузі міжнародного права, з власним предметом і методом правового регулювання. Зазначений процес здійснюється під впливом судової практики Міжнародного кримінального суду і міжнародних судів *ad hoc* (передусім Нюрнберзького трибуналу). Відмежування матеріально-правових норм створює необхідні передумови формування як самостійного і міжнародного кримі-

нального процесу. Таким чином, створюються необхідні передумови для кодифікації міжнародного кримінального законодавства. Саме якісне міжнародне законодавство у сфері боротьби з міжнародними злочинами є важливою передумовою ефективності і якості міжнародного кримінального правосуддя.

Україна, як відомо, підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду ще у 2000 р. Згідно з ч. 6 нової редакції ст. 124 Конституції України, яка була прийнята відповідно до Закону України від 12 травня 2016 р. № 1354-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду [20]. Зазначена конституційна норма згідно з п. 1 Прикінцевих та перехідних положень цього Закону набирає чинності через три роки з дня, наступного за днем опублікування, тобто з 30 вересня 2019 р. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду потребує адаптації національного кримінального законодавства до норм міжнародного кримінального права.

Оскільки реалізація норм міжнародного кримінального права здійснюється у межах міжнародного і національного кримінального права, дослідження проблем міжнародного кримінального права як юридичної основи міжнародного кримінального правосуддя має і буде мати важливе теоретичне і практичне значення.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Bassioni M. C. International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Ergo Omnes / M. C. Bassioni // Law & Contemporary Problems. — 1996. — Vol. 59. — № 4.
3. Altman A. A Liberal Theory of International Justice / A. Altman, C. H. Wellman. — N. Y., 2009.
4. Карпец И. И. Преступления международного характера / И. И. Карпец. — М. : Юридическая литература, 1979. — 264 с.
5. von Bar L. Das internationale Privat — und Strafrecht / L. von Bar. — Hannover, 1862.
6. Коркунов Н. М. Опыт конструкции международного уголовного права / Н. М. Коркунов // Журнал уголовного и гражданского права. — СПб., 1889. — № 1.

7. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов : в 2 т. / Ф. Ф. Мартенс. — СПб., 1896. — Т. 2. — 609 с.
8. Галенская Л. Н. О понятии международного уголовного права / Л. Н. Галенская // Советский ежегодник международного права. 1969. — М., 1970. — С. 247–249.
9. Лукашук И. И. Международное уголовное право / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. — М., 1999. — 287 с.
10. Костенко Н. И. Развитие концепции международного уголовного права в отечественной литературе / Н. И. Костенко // Государство и право. — 2001. — № 12. — С. 515–529.
11. Bassioni M. Ch. Characteristics of International Criminal Law Conventions / M. Ch. Bassioni // International Criminal Law. — N. Y., 1986. — Vol. 1.
12. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. — М., 1983. — 224 с.
13. Kittich-Lsaree K. International Criminal Law / K. Kittich-Lsaree. — Oxford, 2001. — 514 p.
14. Верле Г. Принципы международного уголовного права / Г. Верле. — М., 2001. — 910 с.
15. Буроменський М. В. Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права / М. В. Буроменський // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2–3. — С. 359–370.
16. Cassese A. International Criminal Law / A. Cassese. — Oxford, 2003. — 472 p.
17. Римський статут міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588
18. Cassese A. International Criminal Law / A. Cassese. — 2nd ed. — Oxford, 2008.
19. Усенко Е. Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция / Е. Т. Усенко // Московский журнал международного права. — 1995. — № 2. — С. 13–28.
20. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 12 травня 2016 р. № 1354-VIII // Голос України. — 2016. — № 118 (6372). — 29 червня.

REFERENCES

1. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho Sudu OON [The Charter of the United Nations and the Charter of the United Nations International Court of Justice]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Bassioni M. C. International Crimes: Jus Cogens and Obligatio Ergo Omnes, Law & Contemporary Problems, 1996, vol. 59, no. 4.
3. Altman A. A., Wellman C. H. Liberal Theory of International Justice, N. Y., 2009.
4. Karpets I. I. Prestupleniya mezhdunarodnogo kharaktera [Crimes of an international character], Moskva, 1979.
5. von Bar L. Das internationale Privat — und Strafrecht, Hannover, 1862.
6. Korkunov N. M. Opyt konstruksii mezhdunarodnogo ugovnogo prava [Experience in the Design of International Criminal Law], Zhurnal ugovnogo i grazhdanskogo prava, Sankt-Peterburg, 1889, no. 1.
7. Martens F. F. Sovremennoe mezhdunarodnoe pravo tsivilizovannykh narodov [Modern international law of civilized peoples], Sankt-Peterburg, 1896, vol. 2.
8. Galenskaya L. N. O ponyatii mezhdunarodnogo ugovnogo prava [On the concept of international criminal law], Sovetskiy ezhegodnik mezhdunarodnogo prava. 1969, Moskva, 1970.
9. Lukashuk I. I., Naumov A. V. Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo [International Criminal Law], Moskva, 1999.
10. Kostenko N. I. Razvitie kontseptsii mezhdunarodnogo ugovnogo prava v otechestvennoy literature [Development of the Concept of International Criminal Law in Russian Literature], Gosudarstvo i pravo, 2001, no. 12.
11. Bassioni M. Ch. Characteristics of International Criminal Law Conventions, International Criminal Law, New York, 1986, vol. 1.
12. Reshetov Yu. A. Borba s mezhdunarodnymi prestupleniyami protiv mira i bezopasnosti [Combating International Crimes Against Peace and Security], Moskva, 1983.
13. Kittich-Lsaree K. International Criminal Law, Oxford, 2001.
14. Verle G. Printsipi mezhdunarodnogo ugovnogo prava [Principles of International Criminal Law], Moskva, 2001.
15. Buromenskiy M. V. Deiaki sudzhennia pro poniattia mizhnarodnoho kryminalnoho prava [Some judgments about the concept of international criminal law], Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, 2003, no. 2–3, pp. 359–370.
16. Cassese A. International Criminal Law, Oxford, 2003.
17. Rymyskiy statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588
18. Cassese A. International Criminal Law, Oxford, 2008.
19. Usenko E. T. Sootnoshenie i vzaimodeystvie mezhdunarodnogo i natsionalnogo prava i Rossiyskaya Konstitutsiya [The Relationship and Interaction of International and National Law and the Russian Constitution], Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava, 1995, no. 2.
20. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 12 travnya 2016 r. № 1354-VIII [On amendments to the Constitution of Ukraine (in relation to justice): Law of Ukraine dated May 12, 2016 № 1354-VIII], Holos Ukrainy, 2016, no. 118 (6372), 29 chervnya.

Базов О. Міжнародне кримінальне право як юридична основа міжнародного кримінального правосуддя

Анотація. Стаття присвячена аналізу міжнародного кримінального права як юридичної основи міжнародного кримінального правосуддя та їх взаємному впливу. Досліджено теоретичні підвалини концепції міжнародного кримінального правосуддя. Проаналізовано основні ідеї, які були покладені в основу концепції міжнародного кримінального правосуддя, та які впливають на подальший її розвиток. Проаналізовано доктрину міжнародного правопорядку на основі верховенства права, що покликана захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу, яка виступає у ролі теоретичного обґрунтування міжнародного кримінального правосуддя.

Розглянуто етапи становлення і розвитку міжнародного кримінального права. Зазначається, що з набуттям чинності Римського статуту Міжнародного кримінального суду та початком роботи цього суду остаточно відбулося становлення міжнародного кримінального права як юридичної основи міжнародного кримінального правосуддя. Особливу увагу приділено питанням юрисдикції Міжнародного кримінального суду як одного з основних елементів системи міжнародного кримінального правосуддя.

Проаналізовано наукові погляди щодо ролі і місця міжнародного кримінального права в системі міжнародного права. На основі аналізу предмета і методу правового регулювання доводиться, що сучасне міжнародне кримінальне право виступає у ролі самостійної галузі міжнародного права. Дається власне визначення міжнародного кримінального права в широкому і вузькому значенні. Наголошено на впливі міжнародного кримінального права на національне кримінальне право, зокрема і кримінальне право України.

Ключові слова: міжнародне кримінальне право, міжнародне кримінальне правосуддя, сучасний міжнародний правопорядок, міжнародні злочини, міжнародно-правова відповідальність, міжнародний суд.

Базов А. Международное уголовное право как юридическая основа международного уголовного правосудия

Аннотация. Статья посвящена анализу международного уголовного права как юридической основы международного уголовного правосудия и их взаимному влиянию. Исследованы теоретические основы концепции международного уголовного правосудия. Проанализированы основные идеи, которые были положены в основу концепции международного уголовного правосудия и оказывают влияние на его дальнейшее развитие. Осуществлен анализ доктрины международного правового порядка на основании верховенства права, которая призвана защищать универсальные ценности современного глобализованного мира, и которая выступает в качестве теоретического обоснования международного уголовного правосудия.

Рассмотрены этапы становления и развития международного уголовного права. Отмечается, что с вступлением в силу Римского устава Международного уголовного суда и началом работы данного суда окончательно произошло становление международного уголовного суда как юридической основы международного уголовного правосудия. Особое внимание уделено вопросам юрисдикции Международного уголовного суда как одного из основных элементов системы международного уголовного правосудия.

Осуществлен анализ научных взглядов касательно роли и места международного уголовного права в системе международного права. На основе анализа предмета и метода правового регулирования утверждается, что современное международное уголовное право выступает в качестве самостоятельной отрасли международного права. Предоставлено собственное определение международного уголовного права в широком и узком значении. Подчеркивается влияние международного уголовного права на национальное уголовное право, в частности на уголовное право Украины.

Ключевые слова: международное уголовное право, международное уголовное правосудие, современный международный правопорядок, международные преступления, международно-правовая ответственность, международный суд.

Bazov O. International Criminal Law as a Legal Basis of International Criminal Justice

Annotation. The article is a research of international criminal law as a legal basis of international criminal justice and their interaction. The author examined theoretical grounds of the concept of international criminal justice. Fundamental ideas taken as a basis for a concept of international criminal justice and which have an impact on its development were analyzed. Doctrine of international legitimacy was investigated in terms of the rule of law aimed at protection of universal values of today's globalized world and which acts as theoretical justification of international criminal justice.

The author considered stages of formation and development of international criminal law. It is stated that a final establishment of international criminal law as a legal basis of international criminal justice has taken place since the Rome Statute of the International Criminal Court came into effect and the Court

started its work. Particular emphasis was given to issues of jurisdiction of the International Criminal Court as one of the key elements of the system of international criminal justice.

Analysis of academic views as regards a role and place of international criminal law in the system of international law was provided. On the grounds of analysis of subject and method of legal regulation it is proved that modern international criminal law serves as an independent branch of international law. The author gives its own definition of international criminal law generally and properly. He also stressed the effect of international criminal law on the domestic criminal law including criminal law of Ukraine.

Key words: international criminal law, international criminal justice, present international legitimacy, international crimes, international legal responsibility, international court.